

SEYİDLƏR KÜP QƏBİRLƏRİ NEKROPOLU

Şamil NƏCƏFOV,

AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, aparıcı elmi işçi,
shamil_necefov@mail.ru

Gülnarə HACIYEVA,

AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu,
kiçik elmi işçi,
hajiyeva_gulnara@mail.ru

Əhliman ƏBDÜRƏHMANOV,

AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu,
elmi işçi,
hacker_147@mail.ru

Xülasə. Məqalədə Samux rayonunun Seyidlər kəndinin şimal-qərbində, kənddən təxminən 4 km aralıda aşkar olunmuş küp qəbirlərdə 2017-ci ilin aprelində aparılmış arxeoloji qazıntıların gedişatı və üzə çıxarılmış maddi mədəniyyət qalıqları haqqında məlumat verilir. CQBKG (Cənubi Qafqaz boru kəmərinin genişləndirilməsi) layihəsi çərçivəsində, əsas ixrac qaz kəməri dəhlizində tikinti işləri zamanı təsadüfən aşkar edilmiş küp qəbirlərdə arxeoloji tədqiqat işləri təxirə salınmadan aparılmışdır. Arxeoloji qazıntılar zamanı burada küp qəbirlərindən ibarət nekropol sahəsi aşkar edilmiş və boru dəhlizinə düşən 3 küp qəbir qazılmışdır. 1 və 2 №li küp qəbirlər bir-birinə daha yaxın olub, 3 №-li küp qəbirdən təxminən 400-420 m aralıda yerləşirdilər. Boru kəməri xəndəyinin qazıntısı zamanı küp qəbirlərinə ciddi ziyan idəymiş, arxeoloji materiallar ətrafa səpələnmişdir. Dəfn küplərinin içindən müxtəlif təyinatlı artefaktlar tapılmışdır. Əldə olunan keramika nümunələri əsasən tapıntılar antik dövrə (e.ə. II-b.e. II əsrlərinə) aid edilir.

AÇAR SÖZLƏR: Samux, Seyidlər, antik dövr, nekropol, küp qəbirlər, arxeoloji qazıntılar, keramika.

Шамиль Наджафов, Гюльнара Гаджиева, Ахлиман Абдурахманов
НЕКРОПОЛЬ КУВШИННЫХ ПОГРЕБЕНИЙ В СЕЙИДЛЕР

Резюме. В статье рассказывается об археологических раскопках в апреле 2017 года в кувшинных погребениях, обнаруженных северо-западо села Сейидлер Самухского района, а также об обнаруженных остатках материальной культуры. Незамедлительно были начато

археологические исследования по кувшинных погребениях, которые были случайно обнаружены во время строительных работ в коридоре трубопровода в рамках проекта расширение ЮКТ (Южно Кавказского трубопровода). В ходе археологических раскопок был обнаружен участок некрополя, состоящий из кувшинных погребениях, и раскопаны три кувшинных могилы, расположенные вдоль траншеи трубопровода. Погребение №1 и №2 располагались близко друг к другу, в 400-420 м к северу от третьей. Во время раскопок траншеи трубопровода кувшинным погребениям был нанесен значительный ущерб, вокруг был разбросан археологический материал. Внутри кувшинных погребениях были найдены глиняные сосуды разной формы и бусы. По добытым керамическим изделиям находки можно отнести к античному периоду (II век до н.э. и II век н.э.).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Самух, Сейидлер, античный период, некропол, кувшинных погребениях, археологические раскопки, керамика.

Shamil Najafov, Gulnara Hajiyeva, Ahliman Abdurahmanov THE JAR BURIAL NECROPOLIS AT SEYIDLAR

Summary. The article says about the progress on archaeological excavations carried out on April, 2017 in the jar graves, discovered northwest of Seyidlar village in Samukh district, as well as the revealed remains of tangible culture. Archaeological research was tackled without delay at the jar graves, which were discovered accidentally during construction work in the pipeline corridor in the Expansion of the South Caucasus pipeline (ESCP) project. A necropolis area comprised of jar graves was found on the site during archaeological excavations and three jar graves located along the pipeline trench were excavated. Graves 1 and 2 were located close to one another, 400-420m north of the third one. Significant damage was inflicted to the jar graves during the pipeline trench excavation and archaeological material was scattered around. Clay vessels of different shapes and beads were found inside the burial jars. Based on the obtained ceramic items, the finds can be dated to the ancient period (the 2nd century BC & 2nd century CE).

KEYWORDS: Samukh, Seyidler, Antique period, necropol, jar graves, archaeological excavations, ceramics.

Giriş. CQBKG dəhlizinin 295.850 və 296.270-ci km-də yerləşən Seyidlər küp qəbirləri boru kəməri xəndəyinin qazıntısı zamanı aşkar edilmişdir¹.

Seyidlər küp qəbirləri nekropolu Samux rayonu ərazisində, Seyidlər kəndindən 4 km aralı, kəndin şimal-qərbində yerləşir. Abidəyə verilən ad şərti xarakter daşıyır və tapıldığı yerin adı ilə bağlıdır. Dəniz səviyyəsindən 190 m yüksəklikdə yerləşən abidənin ərazisinin üst torpaq qatı qaratorpaq, alt laylar isə qum və daş çöküntülərindən ibarətdir. Abidənin yerləşdiyi ərazi əkin yeri və biçənək kimi istifadə olunur. Həmin düzənlik sahənin bəzi yerlərində alçaq maili təpəliklər vardır. Təxminən 2,5 km cənub-qərbdə zolaq şəklində seyrək meşəlik mövcuddur. Boru xəndəyi qazılan zaman sahə əkilmiş vəziyyətdə idi [1,

¹ Küp qəbirlərinin qazıntısı 2017-ci ilin aprelində Şamil Nəcəfov, David Maynard (BP şirkəti tərəfindən dəvət edilmiş ingilis arxeoloqu) və Ceyhun Əliyevin iştirakı ilə aparılmışdır.

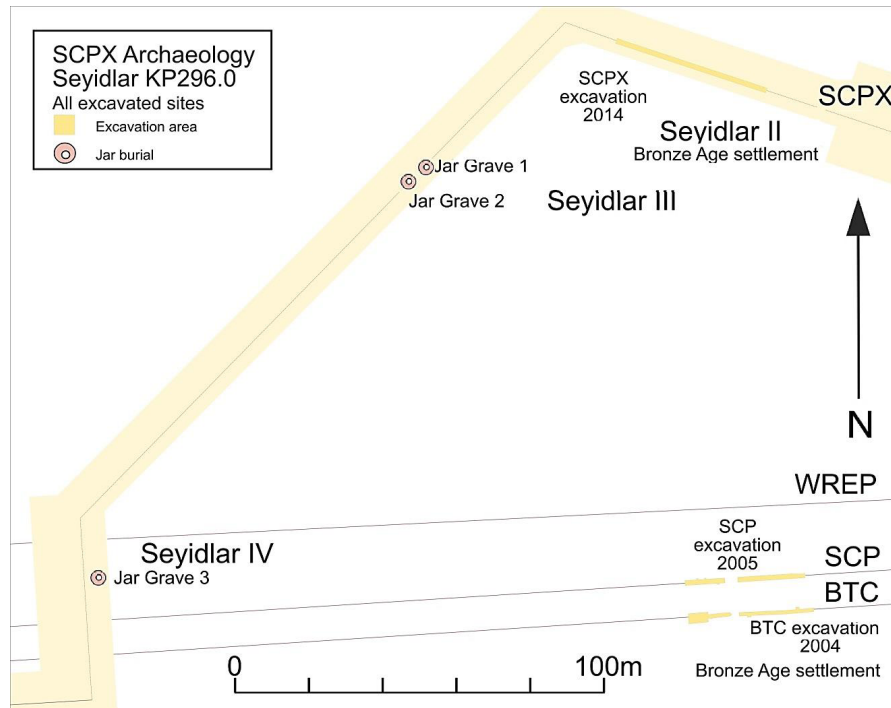
s.2].

Nekropolun yerləşdiyi ərazini və eləcə də ətraf əraziləri gəzərkən xeyli sayda yerüstü keramika nümunələrinə rast gəlmək olur. Ehtimal ki, texnika vasitəsilə şum işləri zamanı nisbətən az dərinlikdəki küp qəbirlərin bəziləri dağılmış və avadanlıqları ətrafa səpələnmişdir. Bu maddi mədəniyyət qalıqları sahənin arxeoloji qiymətləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Nekropoldan təxminən bir neçə km aralıda BTC və CQBK marşrutlarının inşası zamanı arxeoloji qazıntısı aparılmış Seyidlər yaşayış yeri yerləşir (plan 1). 2004 və 2005-ci illərdə Seyidlərdə aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində ərazidə son tunc-ilk dəmir dövrünə və orta əsrlərə aid yaşayış yeri, orta əsr yaşayış yerinin üzərində salınmış antik dövrə aid torpaq qəbir, XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəllərinə aid müsəlman qəbirləri aşkar edilmişdir. Seyidlər yaşayış yerindən son tunc-ilk dəmir dövrünə aid maddi-mədəniyyət nümunələri ilə yanaşı, antik dövrə aid torpaq qəbirdən də çox qiymətli bəzək əşyaları tapılmışdır [1, s.2-3].

Küp qəbirlərin qazıntısı və dəfn qaydası. Sahəyə nəzarət edən arxeoloq tərəfindən aşkar edilmiş küp qəbirlər texnika tərəfindən ciddi dağıntıya məruz qalmışdır.

1 və 2 №-li küp qəbirlər 3 №-li küp qəbirdən 400-420 m şimalda yerləşir. İlk növbədə eyni sahədə yerləşən 1 və 2 №-li küp qəbirlərin qazıntısı aparılmışdır.

Plan 1. Seyidlər küp qəbirlərinin sxematik yerləşmə planı.

1 №-li küp qəbir. Yer səviyyəsindən 60 sm dərinlikdə aşkar olunan dəfn küpünün oturacağıın diametri 20 sm, divarının qalınlığı 2 sm, gövdəsinin diametri 1 m idi. Gil tərkibi narın qum və çınqıl dənəcikləri olan dəfn küpü açıq çəhrayı rənglidir. Qalın divarlı olub, şaquli qoyulan küp qəbrin üst hissəsi texniki təsir nəticəsində tamamilə dağılmışdır [1, s.4-5]. Qalan hissə 60 sm təşkil edir (şəkil 1). Dəfn küpünün içindən müxtəlif təyinatlı gil qablar aşkar olunmuşdur:

- küpə tipli qabın ağız fraqmenti. Dar boğazlı, geniş gövdəli küpənin ağız kənarı xaricə əyintilidir. Gövdə hissəsi ağıza nisbətən qalın olan küpə qara rənglidir. Divarının qalınlığı 1,3 sm, ağız diametri isə 26 sm-dir (şəkil 5.2).

- orta həcmli, dar boğazlı küpənin boğaz hissəsi. Ağız xaricə əyintili olan küpənin silindrik boğazı tədricən maili çiyinə keçir. Boğazın çiyinə keçid hissəsini köbəli zolaq dövrələyir. Köbənin altından çərtməli naxışlar vurulub. Boğazla çiyini birləşdirən oval qulpu var. Qulpun ortası şırımlıdır. Nazik divarlı, şişman gövdəli küpənin səthinə ağımtıl anqob çəkilib. Divar qalınlığı 1 sm, ağız diametri 8 sm, qulpun eni 2 sm-dir [1, s.5].

2 №-li küp qəbir. 1 №-li küp qəbirdən 3 metr cənub-şərq istiqamətdə yerləşən qəbir müasir yer səthindən 50 sm dərinlikdə aşkar edilmişdir (şəkil 2). Qazıntı işləri 1,4 m dərinliyə qədər davam etdirilmişdir. Qalın divarlı, şaquli vəziyyətdə qoyulan dəfn küpünün yan və üst hissəsi texniki təsir nəticəsində tamamilə dağılmışdır [1, s.5-6]. Dəfn küpünün qoyulduğu qəbir kamerasının qalan hissəsi 110 sm təşkil edir [1, s.6]. İrihəcmli dəfn küpünün ağız hissəsi yana açılır. Ağız köbəli, boğazı isə hündür olub çiyinə doğru genişlənir. Rəngi çəhrayı olan küp səliqəli hazırlanmış, üzəri cilalanmışdır. Gil tərkibi az qum qarışıqlı dəfn küpünün ağız diametri 41 sm, oturacaq diametri 20 sm, divar qalınlığı 1,9 sm, gövdə diametri isə 1 m-dir.

Şəkil 1. 1 №-li küp qəbir

Şəkil 2. 2 №-li küp qəbir

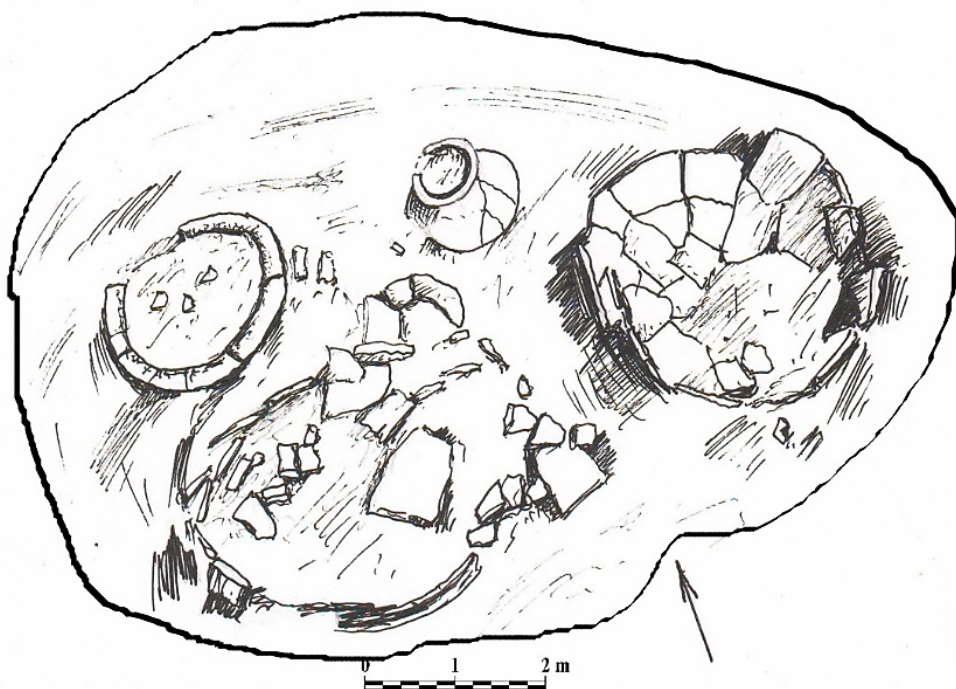
Dəfn küpünün içindən heyvana məxsus sümük fraqmentləri, oturacaq hissəsindən kül qatı tapıldı. Dəfn küpünün daxilindən tapılan artefaktlar aşağıdakılar idi:

- aşağıya doğru genişlənən nazik divarlı qabın qulpu yarım dairəvi formada olub ağızla çiyini birləşdirir. Açıq çəhrayı rəngli qabın qulp diametri 1,4 sm, divar qalınlığı 0,5 sm, ağız diametri isə 8,6 sm təşkil edir (şəkil 5.1).

- nazik divarlı, geniş gövdəli dopu tipli qabın ağız kənarı düz formada qalxır və azca xaricə meyl edir. Ağız diametri 7 sm, divar qalınlığı 0,7 sm olan ağız novçalı küpənin boğazı dardır (şəkil 5.6).

- şüşədən hazırlanmış göy rəngli muncuq yastı formalıdır. Kəsikdə dalğavari formada olan muncuğun deşiyi üstədən başlayır.

3 №-li küp qəbir. Tədqiqat işləri prosesində cənub istiqamətdə digər küp qəbrin dağılmış hissəsi qeydə alındı. 3 №-li küp qəbrin ətrafı boru üçün qazılmış xəndəyin tökmə torpaqlarından təmizləndi. 1 və 2 №-li küp qəbirlərdən aşkarlanan materiallar fraqmentlərdən ibarət olsa da, 3 №-li küp qəbirdən bütöv qablar tapılmış və onlar əsasən dəfn küpünün ətrafında üfüqi vəziyyətdə, pərakəndə halda yerləşmişdilər [1, s.6].

Şəkil 3. 3 №-li küp qəbrin qrafik təsviri (rəssam F.Fərmanov)

3 №-li küp qəbir 1 və 2 №-li qəbirlərdən təxminən 400-420 m cənub istiqamətdə yerləşirdi. 60 sm dərinlikdə qeydə alınan dəfn küpünün qalan hissəsi 110 sm təşkil edirdi. İri ölçülü təsərrüfat küpü ehtimal ki, dəfn küpü kimi istifadə olunmuşdur. Dəfn küpünün ağız kənarı yana açılır və kəsmə-zəncirvari çıxıntıları vardır. Köbəli ağız, alçaq boğazı olub rəngi çəhrayıdır. Əldə kobud hazırlanmış küpün gil tərkibi qum və çınqıl dənəcikləri ilə qarışıqdır. Ağız diametri 42 sm, divarının qalınlığı 2 sm, oturacağıın diametri isə 17 sm təşkil edir. Ətrafından pərakəndə şəkildə xeyli qab fraqmentləri toplandı (şəkil 5.4-5). Ehtimal ki, texnikanın fəaliyyəti nəticəsində dəfn küpünə aid olan gil qablara məxsus bu fraqmentlər ətrafa səpələnmişdir. Fraqmentlər və onlarla yanaşı bütöv tapılan qablar çəhrayı, boz və narıncı rənglərlə təmsil olunur. Səliqəli hazırlanmış bu qabların gil tərkibləri qum qarışıqlı olsa da, səthləri cilalanıb və anqoblanmışdır [1, s.6].

- orta ölçülü, tünd boz rəngli küpənin dar boğazı, şişman gövdəsi, yana açılan ağız vardır. Alçaq boğazı tədricən maili çiyinə keçir. Çiyini üzərində iki şişvari çıxıntı var. Oturacağı geniş və yastıdır. Gil tərkibi narın qum qarışıqlı, səthi isə zəif cilalıdır. Qeyri-sabit temperaturda bişirildiyinə görə bir hissəsində yanq izləri müşahidə olunur. Divarının qalınlığı 0,7 sm, ağızının diametri 10,7 sm, gövdə diametri 19 sm, hündürlüyü 20,5 sm, oturacaq diametri 12,2 sm-dir (şəkil 4.1).

- kiçik ölçülü küpə ləçəkli ağız kənarına malik olub, xaricə novça şəkildə açılır. Alçaq boğazı tədricən maili çiyinə keçir. Şişman gövdəsi aşağıya doğru daralır. Oturacağı dar və yastıdır. Boğazın çiyinə keçən hissəsini üçbucaq çərtmələrdən ibarət naxışlar dövrələyir. Arxa tərəfində çiyin hissəni ağızla birləşdirən ensiz lentvari qulpu var. Gil tərkibi narın qum qarışıqlıdır. Üzəri cilalı, rəngi solğun

çəhrayıdır. Divar qalınlığı 0,6 sm, ağız diametri 8x9 sm, gövdə diametri 11 sm, hündürlüyü 13,9 sm, oturacağı diametri 4,5 sm-dir (şəkil 4.2).

- açıq çəhrayı rəngli, kiçik ölçülü, armudvari formalı dopunun ağız qıfvari surətdə genişlənərək boğazı tədricən gövdəyə keçir. Oturacağı dar və yastıdır. Çiyində və gövdə hissədə qulpun izləri qalmışdır. Gil tərkibi narın qum qarışıqlı olub, üzəri zəif cilalanmışdır. Divar qalınlığı 0,7 sm, ağız diametri 7,4 sm, gövdə diametri 9,5 sm, hündürlüyü 12 sm, oturacağının diametri isə 5,6 sm-dir (şəkil 4.3).

- kəsikdə yarım dairəvi olan küp qulpunun üst hissəsində qulp boyu dərin yarıq açılıb. Bozuntul rəngli olan fraqmentin gilinin tərkibi təmizdir. Divarı nazik olub səliqəli hazırlanıb. Qulpun eni 2,4 sm, qalınlığı 2,1 sm, divar qalınlığı 0,6 sm-dir (şəkil 4.4).

- küp qulpunun fraqmenti oval dairəvi formalıdır. Üst hissəsində qulp boyu dərin cızıqlı yarıq açılıb. Çəhrayı rəngli olan fraqmentin gil tərkibi narın daş dənəciklərindən və qumdan ibarətdir. Divarı nazik olub 0,6 sm-dir. Qulpun eni 2,4 sm, qalınlığı 2,2 sm-dir (şəkil 4.5).

Qazıntılar zamanı dəfn küplərində insan sümükləri aşkar olunmamışdır. Ehtimal ki, onlar texnika vasitəsilə sıyrılıb aparılmışdır və ya tamamilə çürüyərək torpağa qarışmışdır. Arxeoloji tədqiqatlar zamanı əldə olunan materiallar çəhrayı, boz və narıncı rəngli qab fraqmentləri ilə təmsil olunur. Dəfn küplərinin içində iri və xırda buynuzlu heyvanların sümüklərinə də rast gəlinmişdir [1, s.8].

Uzun illər ərzində əkin sahəsində yerləşdiyinə görə və bundan əlavə boru xəttinin çəkilişi zamanı torpağın üst qatının təmizlənməsi prosesində ağır texnikanın göstərdiyi dağıdıcı təsir nəticəsində dəfn küplərinin strukturu pozulmuş və onların bir hissəsi toxunulmaz qalmışdır. Dəfn küplərinin ətrafında yerləşən qablar pərakəndə şəkildə tapılmışdır. Arxeoloji qazıntı işləri zamanı materialların əksəriyyəti fraqmentlərdən ibarətdir. Küp qəbirlərin ətrafları da uzun müddətli təsərrüfat işləri nəticəsində arxeoloji baxımdan məhv edilə bilər.

Seyidlər küp qəbirlərinin oxşarları boru kəməri dəhlizində Qazyan (Ucar), Ramal (Ucar), Aşağı Ləki (Ağdaş), Əmirarx (Ağdaş), Bəyimşarov (Tərtər), Yəldili (Yevlax), Səmədabad (Yevlax) qazıntı sahələrində aşkar edilmiş və tədqiq edilmiş onlarla küp qəbirləridir [2, s.120-125; 3, s.93-98; 4; 5]. Çox zəngin arxeoloji material bazasına məxsus olmasalar da, Seyidlərin küp qəbirləri bu ərazinin antik dövr maddi mədəniyyətini öyrənməkdə əsaslı rol oynayırlar.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz küp qəbirlərdən ibarət nekropollar yeni boru dəhlizində əsasən Yevlax-Tərtər rayonları ərazilərində yerləşir [5; 6, s.61-67]. Qeyd edək ki, küp qəbirləri öyrənilən dövrdə Azərbaycan ərazisində ən çox yayılmış qəbir tiplərindən biridir. Küp qəbirlərində dəfn zamanı dəfn küpü kimi iri təsərrüfat küpündən istifadə edərək onun içərisinə meyiti və qəbir avadanlığını yerləşdirirdilər. Bu zaman dəfn küpünün ətrafına da iri saxsı qablar düzülürdü. Demək olar ki, bütün digər nekropollarda olduğu kimi boru dəhlizindəki nekropollarda da dəfn küpləri qəbir kameralarına böyrü üstə qoyulmuşdu. Aşkarlanmış əksər dəfn küpləri şərq-qərb istiqamətində olmuşdur. Dəfn küplərinin içərisində aşkarlanmış skeletlərin də istiqaməti adətən küpün istiqamətinə müvafiq olur (başları küpün ağız, ayaqları isə oturacağı istiqamətində). Küplərdə dəfn olunan mərhumlar sol və sağ yanları üstə sıx və zəif bükülü vəziyyətdə qoyulmuşdular [7, s.69-71].

Tapıntıların təhlili. Çox zəngin olmasa da, Seyidlər küp qəbirlərinin qazıntıları zamanı saxsı materiallar əldə edilmişdir. Bunlar əksər qəbirlərin ətrafına düzülmiş müxtəlif həcmli

saxsı qablardan və dəfn küplərinin içərisinə qoyulmuş kiçik həcmli qab nümunələrindən ibarət idilər. Saxsı qablar bir qayda olaraq açıq çəhrayı və qırmızı rəngdədir (şəkil 4-5). Onların bir qisminin üstü ağ və sarı rəngdə anqoblanmışdır. Gil tərkibi qum qatışıqlı və ya təmizdir. Qabların əksəriyyəti dulus çarxı tətbiq edilmədən əldə hazırlansa da, onlar çox keyfiyyətli, yüksək bədii zövqlə hazırlanmış və yaxşı bişirilmişdir. Qeyd edək ki, öyrənilən dövrdə antik dünyası ilə yaranmış əlaqələrin təsiri altında Qafqaz Albaniyasının şəhərlərində bişmiş kərpiclərdən istifadə etməyə, antik tipli dam kirəmitləri və gil qablar hazırlamağa, yunan sikkələrini təqlid edən pullar zərb etməyə başlamışdılar [8, c.183-186]. Çox güman ki, Seyidlər küp qəbirləri nekropolunun dəfn adətində istifadə edilmiş gil qablar nekropolun aid olduğu yaşayış yerinin sənətkarlıq məhsuludur.

Şəkil 4. Gil qablar və saxsı qulp fraqmentləri

Qazıntılar zamanı qeydə alınmış maddi mədəniyyət nümunələri içərisində əhəmiyyətli yeri saxsı qab qırıqları tutur [1, s.7-8]. Təyinatına görə küp, küpə, kasa, lüleyin, xeyrə, boşqab, bardaq, dopu və s. kimi gil qabları əks etdirən artefaktlar mənsub olduğu dövrün sakinlərinin mətbəx-məişət mədəniyyətinin göstəricisidir. Əksər hissəsi böyük ustalıqla və keyfiyyətli hazırlanmış bu qablar içərisində əsasən küpə, kasa və dopu tipli qablar xüsusən seçilir. Üzəriləri yapma və cızma naxışlarla bəzədilmiş, ağızları dəyirmi, ləçəkli və novçalı olan bu qablar onları əsasən əldə hazırlamış ustaların yüksək bədii zövqündən xəbər verir (şəkil 4.1-3; 5.1-2). Gil qablar sabit və davamlı od temperaturunda bişirilmişdir. Əksəriyyətinin üzərinə qırmızı anqob çəkilmişdir. Təsərrüfat küpləri və küpələr, eləcə də qazanlar qalın divarlıdır. Digər mətbəx qabları isə nazik divarlıdır.

Şəkil 5. Keramika fraqmentləri

Tapıntılar arasında yalnız 1 nümunə ilə təmsil olunan şüşə məmulatı muncuqdan ibarətdir. Muncuq tünd göy rəngdə olub kiçik ölçülüdür. Kəsikdə dalğavari formada olan muncuğun deşiyi üstədən başlayır. Yastı formadadır. Uzunluğu 2,2 sm-dir.

Xronologiya. Seyidlər küp qəbirləri çox böyük ehtimalla ərazinin küp qəbirləri nekropoluna məxsus qəbirlərdir. Lakin nekropolun çox az hissəsi yeni qaz boru kəməri üçün qazılmış xəndəyin ərazisinə düşmüşdür. Bu baxımdan yalnız 3 küp qəbir aşkar edilmişdir. Digər bir tərəfdən küp qəbirlərin bir-birindən təxminən 400-420 m aralı yerləşmələri onu sübut edir ki, nekropol sahəsi böyük ərazini əhatə edir və yaxınlıqdakı antik dövrün hansısa böyük sahəyə malik yaşayış yerinə məxsusdur. Bu xüsusiyyətlərinə görə Seyidlər nekropolunu Yevlax rayonu ərazisində aşkar edilmiş Səmədabad küp qəbirləri nekropoluna bənzətmək mümkündür [4]. Adı çəkilən sonuncu nekropolda da küp qəbirlər çox böyük arealı əhatə etmiş və onların 600-800 m-lik radiusda aşkarlanması faktı məlum olmuşdur. Arxeoloji materialların çox az sayda aşkarlanması isə onunla izah edilməlidir ki, qəbirlər texnika tərəfindən zədələnmiş və ətrafa səpələnmişdir. Yarımdağılmış formada aşkarlanan qəbirlərdə insan skeletlərinin hissələrinə rast gəlinməmişdir. Bu isə onların yoxluğuna dəlalət etmir. Güman ki, skeletlər texnikanın təsiri ilə sıyrılmış və çox kövrək olduqları üçün tamam dağılıraq torpağa qarışmışdır.

Qəbirlərin təxminən eyni, bəzən az fərqli dərinliklərdən çıxması sübut edir ki, burada dəfnlər müəyyən müddətdə icra edilmişdir.

Seyidlər küp qəbirlərinin, daha geniş anlamda nekropolunun xronoloji çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsi qəbirlərin strukturuna və əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrinin müqayisəli təhlilinə əsaslanır [1, s.8]. Aşkar olunan maddi mədəniyyət nümunələrinin müqayisəli təhlilinə, xüsusilə də keramikanın məzmun və forma tipologiyasına əsasən Seyidlər küp qəbirlərini e.ə.

II-b.e. II əsrlərinə aid edə bilərik.

Nəticə. Seyidlər küp qəbirləri sahəsində əldə edilmiş nəticələr ümumilikdə bölgənin küp qəbirlərini öyrənmək baxımından əhəmiyyətlidir. Ərazidə 3 küp qəbir aşkar edilmiş və qazılmışdır. Tikinti işləri zamanı təsadüfən aşkarlanmış küp qəbirlər yarımdayılmış vəziyyətdə aşkarlandığı üçün bu dəfn küplərində arxeoloji materialların düzülüşü, insan skeletlərini müəyyən etmək mümkünsüz olmuşdur. Yalnız arxeoloji materiallar bütöv və fraqmentlər halında götürülmüş və onlar sistemləşdirilərək qruplaşdırılmışdır. Dəfn küplərinin istiqamətlərini də müəyyən etmək mümkünsüz olmuşdur.

Yaxın ərazilərdə, xüsusilə boru kəməri dəhlizindən şimalda yer səthində səpələnmiş antik dövr keramika nümunələri müşahidə edilmişdir. Yerüstü materialların daha çox yayıldığı sahə 450 m-dən artıq məsafəni təşkil edir. Tapılmış qəbirlərdən çox da uzaq olmayan sahələrdə şübhəsiz ki, küp qəbirlər yenə mövcuddur və ehtimal etmək olar ki, burada dəfn edilən insanların yaşadığı məskən də uzaqda deyildir. Nekropol ehtimal ki, boru marşrutundan şimal istiqamətindədir. Çünki yerüstü keramika nümunələrinə məhz bu ərazilərdə daha çox rast gəlmək olur. Qalın divarlı küp qırıqları isə ehtimal ki, dəfn küplərinə məxsusdur. Qazıntı aparılan sahə yaşayış yerinin küp qəbirlərdən ibarət qəbiristanlığının yalnız bir hissəsini əhatə etmişdir.

Boru kəməri üçün qazılmış xəndəyin yerində aşkar edilmiş küp qəbirlərində aparılan arxeoloji qazıntılar xilasetmə xarakteri daşıyırdı.

Antik dövr Qafqaz Albaniyasına məxsus qəbir abidələri içərisində küp qəbirlərinin tədqiqi son illərdə məhz boru kəmərlərinin inşası zamanı geniş araşdırılmaqdadır [2, s.120; 5]. Bölgənin antik dövr mənzərəsinin tədqiqində qəbir abidələrinin, xüsusilə də küp qəbirlərin tədqiqi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu isə Seyidlər nekropolunda aparılmış arxeoloji qazıntıların əhəmiyyətini daha da artırır. Nekropolda aşkar edilmiş qəbir avadanlıqları həmin dövrün yaşayış yerləri sakinlərinin məişət, təsərrüfat həyatının səviyyəsi, həmçinin dini inancları haqqında dolğun informasiya mənbəyidir. Qazıntı sahəsində bir-birinə yaxın küp qəbirlərin və onlardan yüz metrərlə aralıda digər küp qəbrin aşkar edilməsi və qazılması nekropolun geniş əraziyə malik sərhədlərinin olmasını göstərir. Belə geniş areala malik nekropolun mövcudluğu isə onun məxsus olduğu yaşayış yerində əhalinin sıxlığı, demoqrafik durumu haqqında da çox maraqlı mühakimələrin yürüdülməsinə şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Najafov Sh., Aliyev J.I. Detailed scientific report excavations in Seyidlər jar grave necropolis at KP 295.8 & 296.2 SCPX pipeline. Baku-Azerbaijan, 2020, 15 p.
2. Əsədov V.A. Yəldili küp qəbirləri // "Azərbaycan arxeologiyası", № 1-4, Bakı, Xəzər Universiteti, 2006, s. 120-125.
3. Ağalarzadə A.M., Hüseynova M.M. Qafqaz Albaniyasına məxsus Aşağı Ləki nekropolu // "Dövlət və Din" ictimai fikir toplusu, № 05 (52), Bakı, Azərneşr, 2017, s. 93-98.
4. Əsədov V.A. Azərbaycanın küp qəbirləri. Bakı: Afpoliqraf, 2018, 236 s.
5. Гошгарлы Г.О. Типология погребальных памятников Античного периода на территории Азербайджана. Баку: Елм, 2012, 246 с.
6. Əliyev Ə.Ə. Yevlax rayonu ərazisində aşkar olunmuş küp qəbirləri haqqında // Azərb. SSR EA-nın Xəbərləri (tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası), № 2, Bakı, Elm, 1989, s. 61-67.
7. Osmanov F.L. Azərbaycanda küp qəbirlərin meydana gəlməsi və yayılması məsələsinə dair // Azərbaycanın maddi mədəniyyəti, X cild, Bakı, Elm, 1987, s. 69-96.
8. Халилов М.Дж. Раннесредневековые кувшинные погребения Азербайджана // Археология, этнография и фольклористика Кавказа. Махачкала, 2007, с. 183-186.